

SPRÁVY A RECENZIE

Životné jubileum Adriany Ferenčíkovej

Piateho februára 2020 zorganizoval Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou SAV medzinárodné vedecké kolokvium **Slovanské nárečia v čase a priestore** pri príležitosti významného životného jubilea našej drahej kolegyne a dlhoročnej členky redakčnej rady časopisu *Slavica Slovaca* prom. fil. Adriany Ferenčíkovej, CSc. To nám poskytuje vhodné východisko pri hodnotení vedeckovýskumnej činnosti jubilantky zo širšieho slavistického hľadiska. Lebo A. Ferenčíková sa cez svoje *rýdzo slovakistické zameranie*, čiže cez svoju vedeckovýskumnú činnosť zameranú na výskum slovenských nárečí, realizovanú v dialektologickom oddelení JÚĽŠ už od roku 1961, celkom prirodzene prepracovala do slavistických kruhov, kde reprezentuje slovenskú jazykovedu a dialektológiu v medzinárodných slavistických projektoch, komisiách a redakčných radách. Jej vedeckovýskumné dielo je svedectvom toho, že slovakistika má svoje nezastupiteľné miesto v slavistike.

Potvrdzujú to aj slová profesora F. Slawského, významného poľského jazykovedca, slavistu a etymológa, ktoré uviedol vo februári 1995 vo svojom príhovore na prezentácii prekladového slovníka *Mały słownik slowacko-polski a Mały słownik polsko-slowacki* (D. Abrahamowicz – Zofia Jurczak-Trojan – Maryla Papierz), že slovenský jazyk je vstupnou bránou do slavistiky. Tiež treba pripomenúť, že už dávno neplatia slová V. Šmilauera, ktorý mi charakterizoval slovenskú lingvistiku na základe prezentácie jej výsledkov na *Prvom zjazde slovenských filológov* v Prahe (1929), ako najchudobnejšiu spomedzi všetkých slovanských filológií. Zdôraznil však jej prednosť – bohatstvo slovenských nárečí (Porov. čas. Bratislava, 3, 1929, č. 5, s. 1131 – 1137). Boli to prezieravé slová, lebo v neskorších desaťročiach sa slovenská jazykoveda etablovala ako moderná lingvistika par excellence, bez ktorej sa nemôže konať žiadne medzinárodné vedecké podujatie, ani nijaký medzinárodný výskumný projekt.

Naša oslávenkyňa mala to šťastie, že v čase jej príchodu na dialektologické oddelenie sa intenzívne pracovalo na príprave prvého zväzku *Atlasu sloven-*

ského jazyka (1. zv. 1968): ešte prebiehal priamy terénny výskum, formovala sa koncepcia atlasu a už sa začali pripravovať jazykové mapy, na ktorých sa metódou jazykového zemepisu zakresľovalo rozšírenie najdôležitejších izoglos slovenských nárečí. V autorskom kolektíve tohto prvého zväzku, na čele ktorého stál významný slovenský dialektológ J. Štolc, patrí čestné miesto aj A. Ferenčíkovej (spolupracovníčka). Keď v neskorších rokoch vyšli ďalšie tri zväzky (J. Štolc: 2. zv. 1978; F. Buffa: 3. zv. 1978; A. Habovštiak: 4. zv. 1984), autorský kolektív tohto monumentálneho lingvogeografického diela slovenskej jazykovedy bol poctený udelením *Ceny Slovenskej akadémie vied* (1987). Roku 1995 bola udelená Jazykovednému ústavu Ľudovíta Štúra za tento významný počin v slovenskej lingvistike *Národná cena Slovenskej republiky v oblasti vedy*. Vydanie ASJ bolo významným míľnikom na náročnej, niekedy priam trnistej ceste za poznaním slovenčiny, slovenských nárečí a miesta slovenčiny v rodine slovanských jazykoch. Dielo vzbudilo zaslúženú pozornosť aj v slavistických kruhoch v zahraničí a stalo sa mocnou inšpiráciou pre vznik ďalších lingvogeografických atlasov vo viacerých slovanských krajinách.

V apríli 1975 sa na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach konala medzinárodná vedecká konferencia venovaná diskusii o koncepcii *Slovníka slovenských nárečí*. Výsledkom dlhoročnej a náročnej práce kolektívu dialektologického oddelenia JÚĽŠ na realizácii tohto ďalšieho kapitálneho diela o slovenských nárečiach sú zatiaľ dva zväzky a tretí zväzok je krátko pred odovzdaním do tlače. Prom. fil. A. Ferenčíková, CSc., je spoluautorkou 1. zväzku SSN (1994. 936 s.), spoluautorkou a spoluredaktorkou 2. zväzku (2004. 1066 s.) a hlavnou redaktorkou 3. zväzku.

Odtiaľ bol už iba krok k tomu, aby sa A. Ferenčíková, ktorá už bola známa v slavistických kruhoch v zahraničí ako spoluautorka dvoch základných diel o slovenských nárečiach, zapojila do medzinárodného lingvogeografického projektu *Slovanský jazykový atlas* (SJA). Od roku 1990 je členkou Medzinárodnej komisie pre Slovenský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Komisia je pokračovateľkou tzv. *iniciatívnej skupiny*, ktorá bola

schválená na IV. medzinárodnom zjazde slavistov v roku 1958 v Moskve a jej členmi sa stali významní jazykovedci a dialektológovia takmer zo všetkých slovanských krajín. Slovensko reprezentovali dvaja bádatelia: J. Štöle a E. Pauliny. Táto iniciatíva komisia bola v roku 1961 reorganizovaná na stálu Komisiu OLA pri Medzinárodnom komitáte slavistov a jej prvým predsedom sa stal R. I. Avanesov. Systematický výskum v 853 slovanských lokalitách ležiacich v 13 krajinách sa začal v roku 1965 po vydaní dotazníka Вопросник Общеславянского лингвистического атласа (1965). Slovanský jazykový atlas vychádza v dvoch sériách: lexikálno-slovo tvornej a foneticko-gramatickej.

Na základe systematickej a dlhoročnej náročnej práce v oblasti slovenskej i slovanskej dialektológie, ktorá si vyžaduje jednak teoreticko-metodologickú pripravenosť aj dobrú materiálovú znalosť dialektov a jednak precíznosť v zaznamenávaní všetkých nárečových údajov a faktov do príslušných dokumentov, ako sú jazykové mapy, komentáre, nemapované materiály, indexy, registre a heslá, Komisia pre SJA navrhla A. Ferenčíkovú za vedeckú redaktorku 4. zväzku Slovenského jazykového atlasu / *Poľnohospodárstvo* (Veda 2012. 268 s.), ktorý vyšiel v rámci *lexikálno-slovo tvornej série* vo vydavateľstve Veda SAV v Bratislave v roku 2012 (268 s.). Bola to česť nielen pre oslávenkyňu, ale aj pre dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra ako aj pre celú slovenskú dialektológiu a jazykovedu. Redakčnú radu zväzku tvoria siedmi domáci i zahraniční bádatelia: A. Ferenčíková, M. Chochol, L. Králik, P. Žigo; J. Siatkowski, H. Jenč, Ž. Ž. Varbot.

Slovenský zväzok *Poľnohospodárstvo* je dôstojným príspevkom slovenských dialektológov k rozvoju slovenskej i slovanskej dialektológie a lingvogeografie. Je tiež ukážkou moderného kartografického spracovania nárečových údajov na základe počítačového programu MAPola. (Počítačová kartografická verzia všetkých máp vyhotovil M. Chochol pomocou kartografického počítačového programu, ktorého autorom je S. Rehuš.).

Okrem domácich hostí sa na spomínanom vedeckom kolokviu zúčastnili aj zahraniční bádatelia, s ktorými A. Ferenčíková dlhodobo spolupracuje ako členka Komisie pre Slovanský jazykový atlas na vydávaní jednotlivých zväzkov medzinárodného lingvogeografického diela: J. Siatkowski, D. Rembiszewska, J. Waniakowa, M. P. Antropav, T. V. Šalajeva, V. Smole, M. Ireinová, M. Szymczak-Rozlach. Zahraniční hostia prišli osobne pozdraviť milú Adrianu pri príležitosti jej okrúhlych narodenín – narodila sa 5. 1. 1940 v Ležiacich pri Martine – čím jej prejavili svoju úctu a uznanie. Všetky referáty domácich i zahraničných hostí budú pub-

likované v osobitnom vedeckom zborníku Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Pripájame sa k blahoželaniam, ktoré oslávenkyňa už dostala a ktoré ju isto veľmi potešili, a v mene redakčnej rady časopisu *Slavica Slovaca* jej srdečne blahoželáme k vzácnemu jubileu a zo srdca jej želáme pevné zdravie, tvorivú myseľ a ešte veľa milých s srdečných stretnutí s kolegami a spolupracovníkmi pri riešení svojich menších i väčších úloh a projektov.

Sto lat, sto lat, niech žyje, žyje nam !!!

Júlia Dudášová-Kriššáková

K jubileu profesora Jozefa Hvišča

V apríli 2020 sa dožil jubilea osemdesiatpäť rokov významný slovenský literárny vedec, polonista, prekladateľ a pedagóg prof. PhDr. Jozef Hvišč, DrSc. V kontexte literárnej vedy je uznávaným odborníkom predovšetkým na problematiku slovensko-poľských literárnych vzťahov, dejiny poľskej literatúry a obdobia romantizmu, ale vo svojej vedeckej práci začiera i do teórie komparatistiky či do problematiky genológie.

Profesor Jozef Hvišč sa narodil 24. apríla 1935 v Kurime v okrese Bardejov do rodiny maloroľníka. Vo svojom rodisku navštevoval najprv ľudovú, a neskôr i meštiansku školu. Potom odišiel študovať do Bratislavy, kde v roku 1955 zmaturoval na Vyššej škole umeleckého priemyslu v odbore rezbárstvo. Po maturite pracoval najprv jeden rok ako rezbár v Závodoch umeleckého priemyslu v Moravských Budějoviciach, potom ďalší rok ako výtvarník v Ústredí ľudovej umeleckej výroby v Bratislave. V roku 1957 začal študoval slovenčinu a poľštinu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, štúdium úspešne ukončil v roku 1961. Následne sa stal štipendistom Československo-sovietskeho inštitútu SAV, tu pracoval do roku 1966. Medzitým sa v roku 1964 stal vedeckým aspirantom Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV, kde v roku 1967 získal hodnosť kandidáta vied a v tom istom roku aj doktorát filozofie. Na tomto pracovisku pôsobil do roku 1973, kedy sa stal vedeckým pracovníkom Literárneho ústavu SAV, kde pracoval až do roku 1990. Od roku 1972 súčasne prednášal teóriu a dejiny poľskej literatúry. V roku 1990 sa stal vedúcim Katedry slovanských filológií Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde zároveň prednášal teóriu literárnej komparatistiky a dejiny poľskej literatúry. V roku 1990 sa J. Hvišč stal členom Slovenského komitétu slavistov za literárnu

vedu. V roku 1992 získal vedecko-pedagogický titul docent a v roku 1996 titul profesor. Po skončení pôsobenia na Katedre slovanských filológií sa stal emeritným profesorom FF UK.

Z oblasti svojho odborného zamerania publikoval množstvo monografií a štúdií. V roku 1971 mu knižne vyšla jeho kandidátska dizertácia pod názvom *Epické literárne druhy v slovenskom a poľskom romantizme*. V nej sa sústredil na porovnávací výskum vybraných literárnych žánrov a urobil ich rozbor založený na princípoch moderne chápanej genológie. Na jej problematiku nadviazal po rade štúdií v knižnej práci *Problémy literárnej genológie* (1979), kde sa zaoberal otázkami pojmovej a metodologickej systematiky druhového výskumu. Týmto počínom sa stal jedným zo zakladateľov slovenskej teoretickej genológie. K téme sa opäť vrátil v teoretickom diele o medziliterárnych vzťahoch s dôrazom na literárne druhy a žánre *Poetika literárnych žánrov* (1985) i v encyklopedicky koncipovanej publikácii *Slovenská historická próza* (1988).

Druhou oblasťou záujmu prof. Hvišča sa stala slovenská literatúra. V roku 1975 vydal prácu *Literárny vývin Jána Čajaka ml.*, venoval sa i M. Lajčiakovi v diele *Básnická cesta Milana Lajčiaka* (1988), je spoluautorom knihy *Biele miesta v slovenskej literatúre* (1991) a autorom biografickej eseje o J. Kalinčiakovi *Kam oko nedosiahne* (1999), ktorá vyšla opäť v prepracovanom vydaní v roku 2009 pod názvom *Kam zrak nedosiahne*. V oblasti slovenskej literatúry je veľmi významná i jeho editorská činnosť, najskôr to boli antológie slovenskej baladickej tvorby *Žltá lalia* (1976) a *Stojí, stojí mohyla* (1978), obe v spolupráci s C. Krausom, neskôr sám pripravil na vydanie výbery z poézie L. Kubáňho *Príkovaný k zemi* (1987) a G. Zvonického *Chcem sa ti ozvať* (1993) a napokon antológiu *Na rodnom grunte* (1995).

Profesor Jozef Hvišč má obrovské zásluhy aj v skúmaní a rozširovaní poľsko-slovenských literárnych vzťahov. Už v roku 1972 vyšlo jeho dielo *Poľská literatúra v slovenskej literárnej vede a kritike* a po autorstve dvoch vysokoškolských učebníc – *Úvod do dejín a kultúry Poľska* (1983, spoluautorstvo so Š. Ondrušom) a *Dejiny poľskej literatúry* (1986) – sa vyvrcholením jeho bádateľského úsilia stalo dielo *Slovensko-poľské literárne vzťahy 1815 – 1918* (1991), ktorým sa však toto úsilie nekončí. Pokračuje prácami *Vzťahy a súvislosti slovenskej a poľskej literatúry* (1996), *Poľská literatúra* (2001) či *Vývin a význam slovensko-poľských vzťahov* (2003). Na posilňovaní slovensko-poľských vzťahov sa pričínil z pozície predsedu slovenskej sekcie medzivládnej Slovensko-poľskej a poľsko-slovenskej komisie humanitných vied vyho-

tovením projektu jej periodika, časopisu *Kontakt*, ktorý začal vychádzať od roku 2002 pod jeho redaktorským vedením.

Naostatok nemožno opomenúť ani jeho prekladateľskú tvorbu, ktorej sa venoval už v 60. rokoch. Sústredoval sa na preklad súdobej poľskej literatúry, preložil napríklad poviedky K. Brandysa *Ako byť milovaná* (1965), román T. Konwického *Moderný snár* (1966) a S. Dygata *Disneyland* (1967), výber z teoretických článkov W. Nawrockého *Literatúra a spoločnosť* (1989) či súbor poviedok M. Maliňského *Štvrtý kráľ* (1995). Pri niektorých prekladoch bol aj autorom doslovov. Časopisecky uverejnil z poľskej literatúry vyše 250 prekladov.

V poslednom desaťročí sa venuje aj beletrizovanej esejistike, v roku 2014 mu vyšiel román s názvom *Dolina dobrých ľudí*, ktorý zobrazuje spoločenský a kultúrny život počas predvojnových rokov v jeho rodnej obci na základe reálne podložených príbehov.

Za doterajšiu činnosť nám ostáva iba milou povinnosťou vysloviť pánovi profesorovi Jozefovi Hviščovi úprimnú vďaku a do ďalších rokov života mu želáme najmä veľa zdravia a životnej energie.

Peter Sokol

Odišiel profesor Mikuláš Štec (1932 – 2019)

Prvého novembra 2019 dotýklo dobré srdce univ. prof. PhDr. Mikuláša Šteca, DrSc., popredného slovenského ukrajiniistu, slavistu, vysokoškolského pedagóga a prednášateľa historických a slavistických jazykovedných disciplín, autora početných vedeckých štúdií, monografií, vysokoškolských učebníc a slovníkov, ktorými sa navždy zapísal do análov slovenskej i ukrajinskej jazykovedy, dialektológie, paleoslavistiky a dejín vysokého školstva na východnom Slovensku. Svetlo sveta uzrel 16. marca 1932 v obci Habura pri Medzilaborciach na slovensko-ukrajinsko-poľskom pomedzí, strednú školu absolvoval na Ruskom gymnázii v Humennom a na vysokú školu sa prihlásil najprv na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe na aprobáciu ukrajinský jazyk – ruský jazyk, odkiaľ po absolvovaní prvého ročníka a na základe veľmi dobrých výsledkov odišiel študovať na Kyjevskú štátnu univerzitu, kde sa na filologickej fakulte zapísal na študijný odbor ukrajinský jazyk, ktorý úspešne absolvoval v roku 1958. Na Kyjevskej univerzite sa zoznámil s ukrajinskou vysokoškoláčkou Ľudmilou, poslucháčkou odboru geografia a kartografia, ktorá ho po absolvovaní štúdia verne sprevádzala na Slovensko a ktorá mu bola celoživotnou oporou

v jeho náročnej vedeckovýskumnej, pedagogickej a organizačnej práci na Filozofickej fakulte v Prešove. Manželka našla uplatnenie na Katedre geografie a kartografie bývalej Pedagogickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Majú dcéru Irinu, vnúčku Irinu a tešia sa z pravnúčky Radky.

Po ukončení štúdia na Kyjevskej štátnej univerzite nastúpil ako asistent začiatkom zimného semestra 1958/1959 na Katedru ukrajinského jazyka a literatúry Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej, ktorá sa po transformácii na Filozofickú fakultu v Prešove v roku 1959 stala súčasťou Univerzity Pavla Jozefa Šafárika so sídlom v Košiciach. Ako vysokoškolský učiteľ pôsobil na dvoch prešovských fakultách: na filozofickej (1958 – 2003) a na pravoslávnej bohosloveckej fakulte prednášal najprv ako externý učiteľ v rokoch 1990 – 2002 a v rokoch 2003 – 2007 ako interný pracovník. Do dôchodku odišiel v roku 2008 po päťdesiatich rokoch svojho pôsobenia na UPJŠ/PU v Prešove, kde na obidvoch svojich pracoviskách zanechal hlbokú brázd v odbore ukrajinistiky, slavistiky, sociolingvistiky a paleoslavistiky. Patril k tým vysokoškolským pracovníkom, ktorí celý svoj um, talent, intelekt, všetky sily a celé svoje srdce vložili do služieb svojej univerzity.

Ako čerstvého absolventa ukrajinistiky ho na novom vysokoškolskom pracovisku v Prešove čakalo veľa práce – pedagogickej, vedeckovýskumnej a organizačnej. Bolo treba vychovávať nových učiteľov ukrajinského jazyka a literatúry, organizovať výskum ukrajinských nárečí, podieľať sa na príprave učebníc pre základné a stredné školy s ukrajinským vyučovacím jazykom. V rokoch 1968 – 1981 pôsobil ako vedúci katedry, 1970 – 1976 ako prodekan pre vzdelávaciu činnosť a v rokoch 1976 – 1990 ako dekan FF UPJŠ. Nepoľavil ani vo vlastnej vedeckej príprave. V roku 1964 získal vedeckú hodnosť kandidát filologických vied, v roku 1969 obhájil rigoróznu prácu, v roku 1970 sa habilitoval, v roku 1979 sa inauguroval, v roku 1996 obhájil doktorskú dizertáciu v Ústave jazykovedy Ukrajinskej akadémie vied v Kyjeve a získal titul doktor filologických vied.

Svoju vedeckovýskumnú činnosť začínal v oblasti štúdia ukrajinských (rusínskych) nárečí na východnom Slovensku, ktoré na jednej strane pre svoju archaickosť a na druhej strane pre početné slovensko-poľsko-ukrajinské interferenčné javy majú mimoriadny význam pre rekonštrukciu najstarších dejín ukrajinského jazyka, ale aj pre teóriu jazykových kontaktov. Od opisu ukrajinských (rusínskych) dialektov na západoslovansko-východoslovanskom jazykovom pomedzí celkom prirodzene prešiel k štúdiu nárečí z aspektu medzi-jazykových kontaktov. Venoval sa tiež výskumu ukrajinského jazyka ako spisovného jazyka ukra-

jinskej národnostnej menšiny na východnom Slovensku. Výsledkom sú jeho monografie *Spisovný jazyk Ukrajincov na Zakarpatskej Ukrajine a na východnom Slovensku* (1969) a *Ukrajinský jazyk na Slovensku (Sociolingvistické a interlingvistické aspekty)* (1996).

Tretou celoživotnou témou prof. Šteca bol konfrontačný výskum spisovnej ukrajinčiny a spisovnej slovenčiny ako dvoch geneticky blízko príbuzných slovanských jazykov. Nevyhol sa ani otázkam jazykovej kultúry spisovnej ukrajinčiny na východnom Slovensku, fungujúcej v dvojazyčnom slovensko-ukrajinskom jazykovom prostredí a ovplyvňovanej aj diglósiou, t. j. vzťahom vznikajúcim v procese komunikácie medzi dialektom ako štandardne nižším jazykovým útvarom a spisovným jazykom ako štandardne najvyšším jazykovým útvarom v stratifikácii národného jazyka. Nezanedbateľný v tomto regióne bol aj zástoj slovenského jazyka, ruského jazyka a tiež cirkevnoslovanská tradícia.

Už pri štúdiu dejín spisovného jazyka Ukrajincov na východnom Slovensku a na Zakarpatskej Ukrajine sa stretával s problematikou cirkevnej slovančiny. Počínajúc rokom 1990, keď začal prednášať cirkevnú slovančinu pre poslucháčov Pravoslávnej bohosloveckej fakulty PU, jeho vedecké záujmy sa upriamili na štúdium ukrajinskej redakcie cirkevnej slovančiny a na prípravu vysokoškolských učebníc z tejto problematiky pre poslucháčov pravoslávnej a (grécko)katolíckej teológie. Vydal učebnicu *Úvod do štúdia staroslovenčiny a cirkevnej slovančiny* (1994), v roku 1997 vyšlo nové, prepracované vydanie učebnice pod názvom *Staroslovenčina a cirkevná slovančina*. V uvedených vysokoškolských učebniciach autor predkladá opis jazykového systému cirkevnoslovanského jazyka v porovnaní so staroslovenčinou, čo z metodického hľadiska značne uľahčuje štúdium tohto liturgického jazyka veriacich východného obvodu na Slovensku.

V roku 2005 vydal učebnicu *Cirkevná slovančina*, v ktorej sa na rozdiel od predchádzajúcich dvoch kníh zamerával na opis jazykového systému ukrajinskej redakcie cirkevnej slovančiny. Je to prvá vysokoškolská učebnica cirkevnej slovančiny na Slovensku, ktorou autor zaplnil biele miesto v oblasti poznávania cirkevnoslovanského jazyka ako liturgického jazyka pravoslávnych a gréckokatolíckych veriacich najmä na Slovensku, ale aj na Ukrajine, v Rusku, Bielorusku, Poľsku, Maďarsku, Bulharsku, Macedónsku a Srbsku. Prof. Štec priniesol najmä v tejto poslednej učebnici najnovšie výsledky výskum cirkevnej slovančiny a jej jednotlivých redakcií na území Ukrajiny a v intenciách myšlienky V. Nimčuka, popredného ukrajinského jazykovedca a paleoslavistu, prišiel s návrhom, podľa ktorého je opodstatnené rozlišovať v rámci ukra-

jinskej redakcie tzv. *karpatskú subredakciu cirkevnej slovančiny*, ktorá sa podľa názoru oboch autorov formovala na území Zakarpatskej Ukrajiny a východného Slovenska na základe ortoepických osobitostí. Ako zdôrazňuje M. Štec v úvode knihy, cirkevnoslovanská ortoepia je tesne spätá s ortografiou. Preto ovládanie zásad cirkevnoslovanského pravopisu je nevyhnutnou podmienkou pre správne čítanie cirkevnoslovanských textov. V roku 2006 vyšla štvrtá autorova učebnica *Cirkevná slovančina v 21. storočí*, ktorá je určená pre kňazov, teológov a učiteľov náboženstva.

Keď už pán profesor bol na dôchodku, naďalej pokračoval v spolupráci so svojimi bývalými kolegami na PBF PU a v spoluautorstve vydali dva zväzky prekladového slovníka pod názvom: *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník*. I. zv. (autori: M. Štec, M. Horňák, V. Kocvár, Š. Pružinský, T. Pružinská, E. Šaková a Š. Šak) (2009.187 s.); *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník*. II. zv. (autori: M. Štec a V. Kocvár). (2012. 170 s.); v časti *Prílohy* (s. 171 – 274) je uverejnená *Stručná gramatika cirkevnej slovančiny*). Slovník a podobne aj spomínané učebnice cirkevnej slovančiny sú významným príspevkom M. Šteca k rozvoju slavistiky a paleoslavistiky na Slovensku, ktoré isto budú mocnou inšpiráciou pre mladých bádateľov, aby pokračovali v rozvoji tohto výskumu. Ide o prvé diela z oblasti cirkevnoslovanského jazyka primárne síce určené poslucháčom vysokých škôl, ale v rovnakej miere sú adresované aj všetkým záujemcom o slavistiku, cirkevnoslovanský jazyk a vôbec o kultúrne a duchovné dedičstvo Slovanov, na počiatku ktorého svetia dve vzácne postavy: sv. Cyril a sv. Metod.

Záslužná je práca M. Šteca pri výchove vedecského dorastu, veď pod jeho vedením vyrástla nová generácia ukrajinistov a slavistov na Slovensku. Bohatá bola jeho redakčná činnosť v početných časopisoch, zborníkoch a publikáciách doma i v zahraničí. Bol členom Komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitete slavistov. Ako člen Národnej pravopisnej komisie Ukrajiny a člen redakčnej rady časopisu *Movoznavstvo*, ktorý vydáva Jazykovedný inštitút O. O. Potebňu Ukrajinskej akadémie vied v Kyjeve, sa dlhé roky podieľal na riešení zložitých otázok ukrajinského pravopisu a výskumu ukrajinského jazyka.

Odišiel z našich radov významný slovenský jazykovedec, ukrajinista, slavista, vysokoškolský pedagóg a organizátor vysokého školstva na východnom Slovensku, ktorý sa svojím dielom navždy zapísal do pamäti slovenskej, ukrajinskej a vôbec slovenskej jazykovedy.

Česť jeho svetlej pamiatke! **ВЪЧНАЯ ПАМЯТЬ!**

Júlia Dudášová-Kriššáková

Соколова, Я: Конструкции социальной самоидентификации и самопрезентации говорящего. Очерки об эгоцентрических средствах словацкого языка. Mauritius: Palmarium Academic Publishing, 2019. 130 s. ISBN 978-620-2-38404-9.

В ноябре 2019 года в немецком издательстве Palmarium Academic Publishing издана единственная в своем роде монография Я. Соколовой *Конструкции социальной самоидентификации и самопрезентации говорящего* с подзаголовком *Очерки об эгоцентрических средствах словацкого языка*. Монография является составной частью исследования научного грантового проекта Министерства образования, науки и спорта Словацкой Республики *VEGA 1/0067/19 Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie (BETA 1/0067/19 Языковые рефлексии социальной эгопрезентации и адресации)* и финансирована из бюджета одноименного проекта. Книга представляет собой превосходную авторскую работу Я. Соколовой, кандидата филологических наук, профессора кафедры русистики Философского факультета Университета Константина Философа в Нитре. Автор посвятила ее вопросу субъективности в языке, уделяя особое внимание «единицам с эгоцентрической семантикой, т. е. словам и конструкциям с подразумеваемым говорящим» (с. 3). Говорящий рассматривается как участник коммуникативной и в то же время социальной ситуации (эго-ангажированное, нейтральное и критическое эго-поведение); основной замысел автора – на основе анализируемых конструкций социальной самоидентификации и самопрезентации – дать описательное толкование данного собранного материала, содержащего аспект говорящего, его эговзгляд «в направлении от эго (я) к языковым структурам» (с. 4).

Представленная книга Я. Соколовой является первым изданием, написанным на основе переработки и дополнения некоторых предыдущих текстов автора. Книга, отличающаяся чёткостью композиции и продуманной структурой, состоит из четырёх разделов, включающих несколько подразделов (все главы кроме четвёртой). Составные части монографии – сокращения и условные обозначения (с. 2), введение (с. 3-8), заключение (с. 105-110), английское резюме (с. 111-113), а также библиография (с. 115-123), именной указатель (с. 124) и предметный указатель (с. 125-130).

С точки зрения методологии в рецензируемой нами работе Я. Соколова совместила семантико-прагматический, конструкционный и корпусный подходы, отбирая иллюстративный материал из Словацкого национального корпуса (версия prim-8.0-public-sane). Основой теоретических исследований автору послужили работы таких словацких ученых, как J. Dolník, J. Horecký, J. Kesselová, M. Ivanová, K. Buzássyová и др., а также F. Miko и нитрянской школой разработанные установленные постулаты категорий выразительности. В своих исследованиях Я. Соколова также придерживалась рассуждений Московской семантической школы, главным образом Ю. Д. Апресяна и Е. В. Падучевой. Семантические и синтаксические описания автор как носитель словацкого языка достаточно убедительно показывает на основе своих субъективных суждений.

Рассматривая феномен эгозгляда в семантике лексем и предложений, автор во введении формулирует центральный вопрос: *Каким образом эго переносится в коммуникацию?* (с. 3). Хочется отметить, что автору на основе правильно отобранной методики вполне удалось в представленной книге ответить на данный вопрос.

В первом разделе (*Эгоцентрики – языковые средства с семантико-прагматической ориентацией на говорящего*) кроме интерпретации ключевых понятий эгоцентрии, Я. Соколова на основе анализа семантико-прагматического статуса эгоцентриков и семантико-прагматической роли говорящего, дифференцируя семантическую и коммуникативную роли, а также различая каноническую и неканоническую коммуникативную ситуацию, первичные и вторичные эгоцентрики, ставит себе цель «определить лексические эгоцентрики в словацком языке и выявить семантико-прагматические роли говорящего в нарративных высказываниях в форме констатации» (с. 5). В ходе своего анализа, в зависимости от групп эгоцентриков, на основе девяти предложенных семантико-прагматических ролей внутреннего (эндогенного) говорящего (дейктор, волутант, квалификант, квантификатор, компарант, консидерант, локализатор, сензант и экспектор) автор подтверждает функционирование эгоцентриков с данными семантико-прагматическими ролями говорящего в прагматической перспективе как модификаторов высказывания, влияющих на реализацию коммуникативных интенций говорящего.

Во втором разделе (*Конструкции самопрезентации с позиций «я»*) Я. Соколова рассматривает языковую самопрезентацию говорящего, основанную на анализе дискурсивно стабильных словац-

ких конструкций «с эксплицитным я (*ja*) и субстантивными модификаторами (автор даёт предпочтение выражению модификатор перед выражениями идентификатор или актуализатор), которые являются языковым представлением одного или нескольких социальных статусов (его типизированных социальных ролей)» (с. 33). Речь идёт о конструкциях, «с помощью которых субъект, говорящий, отстаивает свою идентичность, свое эго» (там же), выражая свою языковую идентичность и свои роли вербальной (и невербальной) презентацией своим эго, своей эго-идентичностью. Анализируя данные словацкие конструкции самопрезентации, выражающие дискурсивную деятельность говорящего в позиции действующего лица, Я. Соколова утверждает, что «в коммуникации «я» – это то лицо, которое приняло на себя роль говорящего и которое «управляет» отношениями в высказываниях – с точки зрения презентующегося «я» или презентированного «я» (с. 34) (Презентирующееся «я» и презентированное «я» автор выделяет «в смысле гипотетических конструктов» (там же)). На основе релевантности презентующегося или презентированного «я» в плане выражения, Я. Соколова различает оппозицию двух типов конструкций (без эксплицитно формулированного модуса бытия и с эксплицитно выраженным модусом бытия). Проводя семантический и прагматический анализ данных конструкций эго-презентирующегося «я» и эго-презентированного «я» в утвердительных и отрицательных конструкциях (речь идёт о конструкциях с эксплицитным местоимением я в синтаксической позиции подлежащего), автор – Я. Соколова – приходит к выводу, что данные в словацком языке признаковые конструкции являются «конструкциями декларируемого «я» и служат выражением преобладания прагматической релевантности одной идентичности «я» над другой» (с. 106) и, как дальше отмечает автор, «подчеркивают или нейтрализуют несовпадение между настоящим «я» и ожидаемым «я»» (там же). Я. Соколова делает вывод, что данные конструкции «могут вступать в отношения согласия, несогласия, согласного разногласия и разногласия, несоответствия между самооценкой и обсуждением со стороны окружения» (там же). В данном исследовании мы согласны с рассуждением автора о том, что субъект (говорящий) принимает активное участие в процессах самооценивания, которые, переходя в самопрезентацию, говорящий реализует с учетом себя (вектор референции) и адресата (коммуникативный вектор).

В самом начале третьего раздела (*Конструкции самопрезентации с позиций «мы»*) Я. Соко-

лова уделяет внимание лексеме *мы* с лингвистической точки зрения, т. е. замечает её в контексте замкнутой группы личных местоимений, которые «воспринимаются как эталонные средства кодирования дейсиса» (с. 99). В связи с этим Я. Соколова рассматривает три центральных концепта (лицо, число и род), объединяющих языковую тахсономию личных местоимений в словацком языке, причем приходит к выводу, что «в словацком языке классификационными признаками личных местоимений являются: *лицо* – (±локутор), *число* – (±множественное), *род* – (±мужской) в отношении: *лицо* > *число* > *род*» (с. 65).

В следующих подразделах данной главы Я. Соколова анализирует функции местоимения *мы* в формулах самоидентификации. В данных конструкциях местоимение *мы* выражает идеи совокупного субъекта, коллективной идентичности, т. е. самопрезентации, реализуемая обозначением говорящего местоимением *мы*, имеет согласно автору две интенциональности – интенциональность субституции, которая различает *мы*, заменяющее говорящего, и *мы*, заменяющее адресата, и второй тип – интенциональность конъюнкции, которая выражает конъюнкцию локуторов (говорящего и адресата) и конъюнкцию локутора (говорящего) и нелокутора, причём автор различает, с одной стороны, говорящего и другое лицо и, с другой, говорящего и не-лицо. Данную проблематику Я. Соколова исследует на основе тщательно подобранных примеров словацких конструкций из Словацкого национального корпуса (версия прим-8.0-public-sane), причем, приходит к выводу, что «в случае, когда «субститутивное» *мы* в речи замещает говорящего, чаще всего оно используется в первичной референтной функции» и продолжает, что «в случае, когда *мы* замещает адресата, стоит говорить о вторичной референтной функции» (с. 108). Интенциональность конъюнкции, согласно автору, проявляется «или в виде конъюнкции локуторов (говорящего и адресата), или в виде конъюнкции говорящего и нелокутора, которым может быть или другое лицо, или не-лицо» (там же). Я. Соколова подводит итог сказанному, что «успешность конъюнктивных конструкций типа я и ты, я с тобой, мы с братом является свидетельством того, что концепт двойственного числа, кроме ментальной закреплённости, имеет также лексико-грамматическое выражение в форме комитативных конструкций» (там же).

Феномен зговзгляда в семантике лексем и предложений, являющийся одноимённым названием четвёртого раздела, Я. Соколова представляет как выражение аспекта говорящего (т. е. фокусировку его взгляда) на языковые единицы двух

иерархически нетождественных уровней языка – единицы с номинативной функцией (лексемы) и единицам с коммуникативной функцией (предложения). На основе данной проблематики автор на с. 79 повторяет центральный вопрос (Каким образом это переносится в коммуникацию?) поставленный уже во введении рецензируемой книги. Языковым материалом для анализа обсуждаемой в данном разделе проблематики стала тематическая группа словацких глаголов *vidiet', divať sa, hľadiet', pozerat' sa* (аналогичных русским *видеть, глядеть, смотреть*) и их семантические дериваты. Анализируя многочисленные примеры из Словацкого национального корпуса (версия prim-8.0-public-sane) с учетом данных глаголов семантического центра пропозиции и её синтаксического предиката и с целью представить возможности использования лексем в соответствующих семантических и коммуникативных взаимосвязях, Я. Соколова опирается «на теорию так называемых обобщённых семантических ролей (Van Valin, 1999), выделяющую три уровня обобщения: а) уровень семантической макрогруппы (статуй как участник абилитарных, процессуал – процессуальных, агенс – деятельностных предикатов; б) уровень семантической микрогруппы (напр. сенсант как участник перцептивных, когнитивных – когнитивных, эвалюатор – оценочных предикатов и т. п. и в) уровень конкретной лексики» (с. 81). Семантико-прагматические характеристики лексем автор представляет в форме аналитического толкования с учётом контекстуальных (семантических, синтаксических и прагматических) условий реализации. В толковании Я. Соколова не различает участников на обязательных и необязательных, но учитывает также и других участников ситуации, различая воспринимаемого, познаваемого, оцениваемого и целевого участника с учётом семантической спецификации, которая может быть неограниченной или ограниченной на: лицо, живое существо, абстрактное понятие, конкретное наименование, ситуацию, пространство, часть чего-либо и регион. В толковании своего анализа в данном разделе Я. Соколова придерживается ономастического подхода, т. е. приводит «семантически связанное значение лексики, следующее из принадлежности глагола к определённому семантическому классу, идентифицируется правоинтенциональный участник, а в структуре предложения уточняются вид объекта и тип обстоятельства» (с. 83).

Мы разделяем точку зрения Я. Соколовой на дополнительную цель данной главы: представить методологию и систему выразительных средств современного словацкого семантически-

го синтаксиса. В зависимости от того, с какой позиции левоинтенционального участника говорящий представляет содержание пропозиции, Я. Соколова идентифицировала и подробно рассмотрела семь семантически связанных ролей участников с принадлежностью лексемы к Т-классу. Автор приходит к выводу, что «для глагола *vidieť* характерна центробежная перегруппировка значений» (с. 109), т. е. в примерах 1 – 6 с глаголом *vidieť* (с. 84 – 85) автор наблюдала подчёркивание результата перцепции и в примерах 7 – 10 с глаголом *vidieť* (с. 86 – 87) были показаны случаи, где говорящий выполняет семантическую роль агенса-эвалюатора и агенса-реализатора, трактуящие перцепции как процесс, связанный с лексемами *pozerať sa, dívať sa, hľadiť*. В связи со значением глаголов *pozerať sa, dívať sa, hľadiť* Я. Соколова подводит итог, что для них «типичны «центростремительные связи как между собой, так и в отношении *vidieť* 7 – 10» (с. 109).

Достоинством работы является богатый, разнообразный, хорошо подобранный иллюстративный материал из Словацкого национального корпуса (версия prim-8.0-public-sane). Сопоставляя рассматриваемую проблематику с русским языком, оцениваем и то, что Я. Соколова приводит ко всем примерам словацких конструкций и свои тщательные авторские эквиваленты перевода на русский язык.

Таким образом, ещё раз хочется отметить, что монография, представленная Я. Соколовой, отличается чёткостью композиции, продуманным расположением материала, написана соответствующим научным и одновременно доступным языком. Автору в полной мере удалось рассмотреть вышеназванную проблематику, при этом Я. Соколова показала глубокие знания в освещаемых вопросах и продемонстрировала умение работать с корпусом и источниками, поэтому, как нам кажется, её монография имеет большое теоретическое и практическое значение. Кроме того, рецензируемая нами монография Я. Соколовой, безусловно, окажет позитивное влияние на дальнейшие исследования в области эголингвистики, семантики и прагматики. Она будет полезна не только для лингвистов-славистов и аспирантов, а также для специалистов по нарратологии и когнитивной лингвистике.

В целом, книга Я. Соколовой, без сомнения, представляется очень интересной и серьёзной авторской работой *par excellence*.

Ян Галло

Slovenská morfológia ve srovnání se slovinštinou, chorvatštinou a srbsštinou **TIBENSKÁ, E.: Gramatika slovenského jazyka pre nositeľov slovinského, chorvátskeho a srbského jazyka. I. diel Morfológia.**

Lublň: Znanstvena založba FF, 2018, 288 s.

Porovnávací metódou zpracované učebnice slovenského jazyka existují pro češtinu (Sokolová, M. – Musilová K. – Slančová D.: Slovenčina a čeština. Synchronné porovnanie s cvičeniami. Bratislava: Univerzita Komenského 2005; 2007.) a pro polštinu (Sokolová, M. – Vojteková, M. – Wirginia, M. – Kyseľová, M.: Slovenčina a poľština. Synchronné porovnanie s cvičeniami. Bratislava: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2012.) a nyní byly doplněny o učebnici slovenské morfológie ve srovnání s flektivními jihoslovanskými jazyky – slovinštinou, chorvatštinou a srbsštinou.

V roce 2018 vydalo Vědecké nakladatelství Filozofické fakulty Univerzity v Lublani učebnici Gramatika slovenského jazyka pre nositeľov slovinského, chorvátskeho a srbského jazyka. I. diel Morfológia, autorky doc. dr. Evy Tibenské, CSc., která již pátým rokem působí jako lektorka slovenského jazyka na katedře slovenského jazyka a literatury Filozofické fakulty Univerzity v Lublani. Tato učebnice navazuje na vysokoškolskou učebnici Morfológia slovenského jazyka (s komparativním slovensko-chorvátským aspektem), (Tibenská, E., 2015, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave), jež vznikla v rámci projektu »Comparative Slavic Linguocultural Themes (COMPAS)«, realizovaného na Filozofické fakultě v Záhřebu pod vedením prof. dr. sc. Nedy Pintarić. Nová učebnice vydaná v Lublani ji doplňuje a rozšiřuje o komparativní aspekt slovinský a srbský. Dalším obohacením oproti původní verzi jsou cvičení zařazené na konci každé kapitoly či podkapitoly věnované jednotlivým ohebným slovním druhům. Impulsem pro zpracování učebnice byl dlouhodobý zájem katedry slovenského jazyka a literatury Filozofické fakulty v Lublani o zpracování metodiky a didaktiky vyučování slovenštiny jako cizího jazyka ve formě publikace. Dílčí výsledky práce byly prezentovány na mnoha mezinárodních konferencích a také jako slovensko-chorvátské porovnávací studie v rámci projektu »Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I. a II.«, realizované během pětiletého působení lektorky Evy Tibenské na katedře slovenského jazyka a literatury na Filozofické fakultě Univerzity v Záhřebu. Z nich později vznikla dvojazyčná monografie Slovenčina v zrkadle vnútorných a vonkajších vzťahov. Slovački jezik u zrcalu unutrašnjih i vanjskih odnosa (Tibenská, E., 2012, Zagreb: FF press).

Učebnice je primárně určena studentům oboru Slovenský jazyk a literatura na pedagogických a filozofických fakultách v Chorvatsku, Slovinsku a Srbsku, ale i dalším studentům jihoslovanských univerzit, kde se vyučuje slovenština jako cizí jazyk. Jejím cílem je zpřístupnit studentům slovakistiky na těchto univerzitách morfologický systém slovenštiny, přiblížit jim jeho propojenost s ostatními složkami jazykového systému a prostřednictvím cvičení zefektivnit osvojování si morfologických jevů slovenštiny a jejich bezproblémové uplatnění v jazykové praxi. Sekundárně je učebnice určena také k vyučování slovenštiny jako cizího jazyka pro cizince mluvící chorvatsky, slovinsky nebo srbsky, kteří jazykovou přípravu absolvují na Slovensku v rámci letní školy slovenského jazyka a kultury »Studia Academica Slovaca« nebo během studia slovakistiky jako cizího jazyka na slovenských univerzitách. V neposlední řadě mohou učebnici využít i učitelé středních a základních škol, kteří vyučují slovenský jazyk na národnostních školách s rozšířenou výukou slovenského jazyka, především na menšinových (krajanských) školách na území bývalé Jugoslávie.

Při zpracování učebnice se autorka opírá o současnou dostupnou slovenskou, slovinskou, chorvatskou a srbskou literaturu z oblasti morfologie. Učebnice je napsaná ve slovenské a chorvatské jazykové mutaci (je rozdělena na dvě části – 1. část slovensky, 2. část chorvatsky, do chorvatštiny přeložila Maja Novkovič), aby si studenti, kteří ovládají jeden z jihoslovanských jazyků mohli snáze osvojit slovenský odborný text z oblasti jazykovědy. V učebnici je přehledným způsobem a s přihlédnutím ke specifickým slovenštině ve vztahu ke slovinštině, chorvatštině a srbštině zpracována problematika morfologie slovenského jazyka. Použitý komparativní a kontrastivní aspekt poslouží k odhalování shod, podobností i odlišností, které je v procesu efektivního vyučování slovenštiny jako cizího jazyka nebo v případě výuky příslušníků menšin možno velmi přínosně využít. Upozornění na shodu či podobnost vybraných morfologických jevů v osvojovaném cizím a mateřském jazyku pomáhá studentům rychleji a efektivněji studovaný jazyk zvládnout. Gramatika se v učebnici vykládá ve slovenském (chorvatském) jazyce v jednotlivých kapitolách nejdříve obecně, poté s uplatněním komparativní metody, která umožní formou okomentovaných tabulek ukázat shody a rozdíly v porovnávaných jazykových systémech. Důkladné procvičování probíraných jevů a komunikativní utvrzování v osvojovaném jazyce je díky velmi přehlednému výkladu pro studenty jednodušší. Tato učebnice pomáhá studentům snáze se zorientovat v morfologické problematice a následně jim může být nápomocna při získávání komunikační a obecně jazykové kompetence ve slovenštině jako cizím jazyce.

Učební materiál je zpracovaný velmi přehledně, morfologické jevy se nejen popisují a porovnávají, ale také vysvětlují s ohledem na celý jazykový systém slovenštiny a také s ohledem na jejich využití v praxi. K přehledu a systematizaci probíraných jazykových jevů slouží shrnutí nejdůležitějších poznatků dané kapitoly. Srovnávací aspekt (slovenština versus tři jihoslovanské jazyky; chorvatština, srbština, slovinština) umožňuje věnovat v učebnici větší prostor rozdílům mezi jazyky a upozornit uživatele příručky na jevy, které je potřeba se studenty slovakistiky pozorněji a důkladněji probrat. Zároveň srovnávací aspekt pomohl přesvědčivě ilustrovat tezi, že jsou si slovenština jako západoslovanský jazyk a porovnávané jihoslovanské jazyky morfologicky velmi blízké a poměrně lehce navzájem osvojitelné, pokud se studenti vyhnou negativním interferencím, na které je předkládaná publikace také upozorňuje. Přínosné je i zdůraznění vnitřních morfologických jevů v rámci slovenského jazyka, které upozorňuje na stejné tvary slovenských ohebných slovních druhů mezidruhově nebo v rámci jednoho ohebného slovního druhu, což pomáhá pedagogům při vysvětlování probírané látky a studentům při osvojování takto zpracovaných jevů ve slovenštině.

Látka je v publikaci logicky uspořádaná a odpovídá nárokům na vysokoškolskou učebnici. Publikace má několik částí, v první kapitole se autorka podrobně představuje vědní jazykovou disciplínu – morfologii, důkladně seznamuje čtenáře s terminologií a jazykovým systémem slovenštiny. Dále se zaměřuje na vztah morfologické roviny k jiným rovinám jazykového systému, zvukové, lexikální, syntaktické a stylistické. Tímto uživatelům názorně vysvětluje, jak v jazyce navzájem všechny jeho složky spolu souvisí a tvoří jeden systém se složitou strukturou. Druhá kapitola je věnována deseti slovním druhům, přičemž v každé podkapitole pojednávající o daném slovním druhu nechybí komplexní slovnědruhová charakteristika, z hlediska lexikálního, morfologického, případně syntaktického. U ohebných slovních druhů nacházíme deklinační tabulky s komentářem, červeně jsou označené relační morfémy, které se liší v chorvatštině, srbštině a v další tabulce jsou odlišnosti ve slovinštině (v některých tabulkách uvádí odlišnosti vůči všem třem jihoslovanským jazykům najednou). V několika tabulkách je srovnání s daným jevem ve slovinském jazyce přímo v tabulce. Takováto nejednotnost ale výkladu nepřekáží, protože ke každé tabulce je přidáno podrobné vysvětlení, který morfologický jev se tam nachází a se kterými jazyky je jev srovnáván.

Příklad srovnávacích tabulek:

V tabulce uvádíme vyskloňované vzorové slovo chlap, červenou barvou jsou zvýrazněné odlišné relační morfémy oproti chorvatštině a srbštině.

pád	Sg. m živ (osob aj neosob.)	Pl. m živ. osob.
N	chlap	chlap-i
G	chlap-a	chlap-ov
D	chlap-ovi	chlap-om
A	chlap-a (=G)	chlap-ov (=G)
L	chlap-ovi (=D)	chlap-och
I	chlap-om	chlap-mi

V ďalšej tabuľke uvádzame vyskloňované vzorové slovo chlap, červenou farbou jsou zvýraznené relačné morfémy odlišné od slovinských tvrdých substantív typu brat.

padež	Sg. m živ (osob aj neosob.)	Pl. m živ. osob.
N	chlap	chlap-i
G	chlap-a	chlap-ov
D	chlap-ovi	chlap-om
A	chlap-a (=G)	chlap-ov (=G)
L	chlap-ovi (=D)	chlap-och
I	chlap-om	chlap-mi

Za podkapitolami o substantívech a adjektívech nasleduje prehľad paradigmat základných skloňovacích vzorů substantív a adjektív. Na konci kapitol o ohebných slovných druhoch jsou cvičení k jednotlivým témátom zaměřená na nejpřístupnější jazyk vyplývající z odlišností porovnávaných jazykových systémů. Tato cvičení se dále zaměřují na nácvik rozdílných jevů a také na celkové zvládnutí probrané látky v jazykové praxi.

V podkapitolách o neohebných slovních druhoch na konci není cvičení ani shrnutí, to ale najdeme na konci učebnice, kde je shrnutí pro všechny slovní druhy. Tyto slovní druhy jsou zpracované víceméně z lexikálně-porovnávacího hlediska, protože se tady nejedná o rozdíly z hlediska tvarosloví. Statě o neohebných slovních druhoch jsou přesto detailně zpracovány (především podkapitoly Předložky a Spojky). V podkapitole Předložky najdeme tabuľku, která ukazuje, že většina slovenských předložek se váže s jedním pádem, v tabuľce je názorně použita daná přeložka v kontextu a možné chorvatské ekvivalenty, jejichž odlišné znění oproti slovinské je červeně zvýrazněné. Stejně jako v ostatních kapitolách i zde je uveden jev ve slovenštině a srovnán se situací ve slovinské/chorvatštině/srbštině, např. ve slovenštině se přeložka s/so pojí vždy se substantívem v instrumentálu a předložka z/zo se substantívem v genitivu, zatímco ve slovinské je pro podobu předložky pojící se vždy s instrumentálem rozhodující ortografický princip založený na znělosti/znělosti konsonantu, na který

dané substantívum začíná – před neznělou souhláskou se píše s, před znělou či samohláskou z. Velmi podrobně je zpracována i podkapitola Spojky a jejich funkce, která je zároveň přechodem k plánovanému II. dílu Gramatiky slovenského jazyka, který bude věnován slovenské syntaxi. Učebnici uzavírá celkový přehled slovních druhů, jejich definice a rozdělení.

Vysokoškolskou učebnici Gramatika slovenského jazyka pre nositeľov slovinského, chorvátského a srbského jazyka. I. diel Morfológia hodnotíme jako veľmi prínosnou publikáciu, a to predovšetkým pre jej precízny výklad o slovenskej morfológii z komparatívneho hľadiska i veľké množstvo cvičení a úloh nejrôznějšího charakteru. Vedľa množstva a pestrosti cvičení oceňujeme tiež štruktúru a povahu úloh, keď jsou systematicky a veľmi vhodne řazené do jednotlivých podkapitol, díky čemuž je i přes jejich množství učebnice jako celek velice přehledná, k čemuž přispívá i jednoduchá grafická podoba a zpracování. Za velice vhodnou považujeme i sekci shrnutí za každou podkapitolou. Učebnice svým rozsahem, počtem cvičení a úloh i jejich úrovni pokrývá široké spektrum slovenské gramatiky, přičemž po studentovi často vyžaduje i hlubší teoretické a terminologické znalosti - kromě slovenské a chorvatské je hojně využívána také latinská terminologie. Primárně je určena k práci pod vedením učitele, a proto neobsahuje klíč ke cvičením, jejichž množství a úloh pestrost poskytuje prostor k procvičení a zdokonalení morfológických jevů, ale i k lepšímu pochopení slovenského jazyka obecně. Slovenská jazykověda touto publikací získala vysokoškolskou učebnici zpracovanou na odborné úrovni a využitelnou pro široké spektrum uživatelů.

Zdeňka Kohoutková

Úspešná a užitočná vedecká publikácia

Teoreticko-metodologické otázky súvisiace s vyučovaním slovenského jazyka sa v ostatných rokoch koexistenčne včlenili do samostatnej vedeckej disciplíny Teória vyučovania slovenského jazyka (a literatúry), ktorá má na Slovensku dlhú vývinovú cestu s postupným kvalitatívnym rastom vyúsťujúcim do súčasnej, optimálne vyhovujúcej podoby fungujúcej v súlade s pohybmi a výsledkami vedeckých výskumov slovakistiky a slavistiky, rovnako v súlade či súvedne s funkciami a spoločenskými potrebami súčasného slovenského spisovného jazyka a predovšetkým s potrebami najnovšej školskej vyučovacej praxe. Práve z toho azda najviac pramení motív spracovania a vydania vedeckej monografie Milana Ligoša, popredného slovenského vedca didaktiky a vysokoškolského učiteľa, s názvom **Vyučovanie slovenčiny ako**

materinského jazyka v minulosti, prítomnosti a budúcnosti (Kapitoly z dejín vyučovania slovenčiny s výzvami do budúcnosti; VEDA, vydavateľstvo SAV Bratislava, 2019, 240 s.). Hneď na začiatku poznamenávam, že je to práca, ktorá dlhodooba chýbala v paradigme aktuálnej odbornej literatúry zameranej na vyučovanie slovenčiny v základných, stredných a vysokých školách s analyticko-kritickým obhliadnutím sa na jeho podoby v rokoch či storočiach za nami.

Milan Ligoš bol i je na takúto náročnú prácu pripravený. Má za sebou, ako to i sám konštatuje, dlhoročnú prax učiteľa slovenčiny a literatúry (takmer polstoročie) v základných a stredných školách vrátane súčasného postu vysokoškolského učiteľa v univerzitnom prostredí, v ktorom sa intenzívne venuje výskumne i publikačne teoreticko-metodologickým a rovnako aj praxeologickým otázkam, ktoré prezentuje v citovanej knihe.

Diachrónnno-synchrónnou a analyticko-kriticky orientovanou optikou detailne a konfrontačne zmapoval všetky vektory (spoločensko-politicky determinovaných) pohybov týkajúcich sa vývinových etáp a tendencií vo vyučovaní slovenčiny od Veľkej Moravy po súčasnosť. Už tento historicko-panoramatický časový oblúk naznačuje, že spracovanie témy bolo náročné, vyžadujúce trezlivé štúdium archívnych, často cudzojazyčných materiálov. A navyše autor v rámci pretraktávania sledovaných javov vecne a presvedčivou argumentáciou zdôrazňuje postavenie slovenčiny v časoch pre ňu nepriaznivých, v časoch nepokojných sociálno-politických vlnobití či dokonca nepriateľských. Túto, koexistenčne fungujúcu tematickú líniu čitateľ nevníma ako (iba) pozadie výkladov centrálnej témy (tém), lež ako jej systémovo-štruktúrnou súčasť.

Monografia M. Ligoša je kompozične dobre štruktúrovaná. Predurčuje ju na to prehľadne zvolená koncepcia – postupná analýza a vedecký výklad východiskových a rovnako aj základných, historicko-kauzálne sa vyvíjajúcich situácií týkajúcich sa výučby materinského jazyka, teda dejín jeho vyučovania, ktoré vymedzil do štyroch stĺpových etáp – 1. od najstarších čias po vydanie významného dobového dokumentu Ratio educationis, 2. od vydania uvedeného dokumentu po rok 1918, 3. od roku 1918 do začiatku 60. rokov minulého storočia a 4. od 60. rokov po súčasnosť vrátane autorových predložených výziev a potenciálnych očakávaní v budúcnosti. Z takejto koncepcie mu vychodí postup či postupy, ktoré zacieľuje na podstatné a fundamentálne miesta výkladov a argumentácií, teda na podrobnejší prehľad dejín vyučovania slovenčiny od Veľkej Moravy po súčasnosť vrátane diachrónnneho pohľadu na jej charakter a na jej

používateľa – slovenského národa, na dejiny vyučovania slovenčiny na podloží s témou aktuálnych vybraných pedagogických dokumentov z novšieho obdobia (konkrétne po vydaní 1. školského zákona u nás – Ratio educationis – 1777, 1806) a na postupy dotýkajúce sa súčasnej koncepcie vyučovania slovenčiny ako materinského jazyka.

V kapitole (1. 1.) Z diachronie slovenského jazyka (s. 14 n.) sa v stručnej chronologickej postupnosti dotýka najstarších podôb slovenčiny počnúc prehistorickým obdobím vzťahujúcim sa na praslovančinu; pokračuje sledovaním veľkomoravskej a po veľkomoravskej etapy, keď „na území dnešného Slovenska okrem kultúrnej podoby domáceho jazyka (starej slovenčiny) bola kodifikovaná staroslovenčina ako spisovný jazyk.“ Historický prierez v jeho podaní pokračuje základnými údajmi od predpisovného obdobia staršieho (11. – 15. st.) a mladšieho (16. – 18. st.) po prvú bernolákovskú kodifikáciu v reči vzdelancov v kultúrnej západoslovenčine a následne po nej po štúrovskú etapu zavŕšenú kodifikovaním kultúrnej stredoslovenčiny. Poznamenávam, že uvedený historický vývinový oblúk nevybočuje z tematickej koncepcie knihy, naopak, tvorí axiologicko-východiskové pozadie počiatkov vyučovania slovenčiny. Následne sa to týka predovšetkým obdobia od vzniku Československa (1918), v ktorom už slovenčina žila sice v nových podmienkach ako štátny (úradný) a vyučovací jazyk, no bola usmerňovaná štátnou politickou tézou o jednom (československom) národe s jedným spisovným jazykom fungujúcim v dvoch variantoch – českom a slovenskom. Túto kapitolu autor zakľučuje novým obdobím začínajúcim vydaním prvých pravidiel slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom (1940) po terajšie roky, ktoré sa vyznačujú inštitucionálnym a koncepčným výskumom spisovnej slovenčiny a jej variet či útvarov.

V týchto súvislostiach (na pozadí sociálno-politických pomerov) sú cenné a argumentačne presvedčivé Ligošove analýzy základných míľnikov postupného a systémového kreovania vyučovania slovenčiny. Ide najmä o tieto hybné páky: prvý školský zákon Ratio educationis (1777), ktorým bola prvýkrát ustanovená povinná školská dochádzka s cieľom získať „elementárnu gramotnosť, t. j. čítať, písať a počítať v materinskom – slovenskom jazyku“ (s. 25). Pre vyučovanie slovenčiny ako materinského jazyka zdôrazňuje význam kodifikačných prác A. Bernoláka, L. Štúra a M. M. Hodžu, zástoj Matice slovenskej a Gymnázia A. Sládkoviča v B. Bystrici (1850), v ktorom sa po prvý raz začalo vyučovanie slovenčiny ako vyučovacieho (sic) jazyka. Posilňovanie tejto tendencie nastalo po vzniku patronátnych slovenských gymnázií v Revúcej,

Martine a Kláštore pod Znievom a učiteľských ústavov pre učiteľov ľudových škôl. Autor monografie upozorňuje na skutočnosť, že do roku 1918 sa vyučovanie slovenčiny uberalo protichodnými tendenciami – na jednej strane sledovalo posilňovanie komunikačných činností a vyjadrovacích schopností žiakov, na druhej strane často trpelo náučno-memoravacím prístupom k poznatkom o materinskom jazyku, dôrazom na katechetickú a formálno-gramatickú koncepciu teoretizovania a encyklopedizmu.

Od roku 1918 po obdobie 60. rokov boli spočiatku vytvorené dobré podmienky na to, „aby sa spisovná slovenčina ako jedna z podob jednotného československého jazyka stala štátnym a vyučovacím jazykom na všetkých stupňoch vzdelávania“ (s. 28) a zároveň v tejto súvislosti pripomína neblahý vplyv ideológie čechoslovakizmu a po roku 1948 zasa ideologický vplyv školských riadiacich orgánov riadených komunistickou stranou, ktoré prikazovali zahrňovať do učebných osnov a do obsahu vyučovania slovenského jazyka a najmä literatúry komunistické ideologické myšlienky často aj spôsobom nesystémového inkorporovania týchto ideí do tematických plánov a metodických postupov vo vyučovaní.

Značnú časť výkladov M. Ligoša nachádzame v 2. kapitole s názvom Dejiny vyučovania slovenčiny v pedagogických dokumentoch novšieho obdobia. Ide v nej o pohľad na vyučovanie slovenčiny v Učiteľskom ústave v Spišskej kapitole, v prvom slovenskom štátnom gymnáziu v B. Bystrici, o podrobnejší výklad metodické príručky Listár z polovice 19. storočia, o ktorej hovorí: „Ak by sme jej spracovanie porovnali s požiadavkami medzinárodného merania čitateľskej gramotnosti v testovaní PISA krajín OECD..., tak vidíme jej aktuálnosť pre školy nielen z hľadiska historickej doby, ale aj vo svetle trendov vzdelávania v 21. storočí“ (s. 95). Tu poznamenávam v súlade s autorom, že aj tento, azda menej známy pedagogický dokument potvrdzuje, že dakedy nie je na škodu veci obrátiť pedagogicko-vzdelávaciu pamäť dozadu (týka sa to najmä administratívno-riadiacich školských orgánov) a funkčne využiť to, čo by výučbe vyhovovalo a prosperovalo. Je nespornou zásluhou autora monografie, že na tento dokument aktualizovaním funkčne upozorňuje.

Zásadnú zmenu vo vyučovaní slovenčiny, ako som to už vyššie uviedol, vyvolali udalosti po roku 1948, keď nastúpila tendencia unifikácie s cieľom vybudovať model jednotného školstva. (zákon č. 95 Zb). Toto bolo „teoreticko-metodologickým“ podložením nastupujúcej výučby formálnej gramatiky so zreteľným zanedbávaním komunikačnej funkcie jazyka. Na týchto miestach osobitne vystupuje do pozornosti súčasných učiteľov slovenčiny toto autorovo konštatovanie: „...napriek rôznym vylepšujúcim či inovač-

ným zákonom, nariadeniam, pokynom i reformám sa toto prejavuje aj v súčasných koncepciách“ (s. 33).

Pre čitateľov a, verím, aj aktívnych používateľov sledovanej Ligošovej monografie, sú závažné nasledujúce kapitoly s názvami Z vybraných prác pred rokom 1989 pre súčasnú teóriu a prax vyučovania slovenčiny (s. 117 n.) a Základné tendencie v dejinách vyučovania slovenčiny (s. 160 n.). V prvej sa dozvedáme o kreovaní didaktiky materinského jazyka začiatkom 60. rokov ako mladej vednej disciplíny do priestoru novej, teoreticko-metodologicky inovovanej teórie vyučovania slovenského (materinského) jazyka a literatúry; na jej etablovaní mali zásluhu tvoriví učitelia všetkých stupňov škôl (osobitnú pozornosť venuje jednej z prác autora tejto recenzie; pozri aj ďalej) vrátane vysokých a rovnako aj známi jazykovedci (Nitrianska literárno-komunikačná škola, časopis Slovenský jazyk a literatúra v škole, Kultúra slova, vedecké zborníky z konferencií o vyučovaní slovenčiny; činnosť Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave a i.). Nesporne dôležitý a z dnešného pohľadu stále aktuálny je zástoj V. Betákovkej – zakladateľke modernej teórie vyučovania slovenčiny, ktorá má tu fundamentálne miesto; je dobré a spravodlivé, že M. Ligoš jej venuje výraznejšiu pozornosť, pretože V. Betákovú si rovnako vážia nielen starší, lež aj mladší učitelia slovenčiny. Pri vyratúvaní a stručnej charakteristike Betákovkej vedeckých prác zdôrazňuje, že okrem nej, ako aj súvedne s ňou na základných koncepčných prácach smerujúcich k prehĺbovaniu teórie vyučovania slovenčiny majú zásluhu aj známi jazykovedci (Findra, Horecký, Miko, Mistrík, Kačala, Rýzková, Tarclová...). Do popredia vystupuje najmä F. Miko, jeho práca Sloh a rovnako aj prínos jeho známej teórie o výrazových kategóriách na línii operatívnej – ikonickosti.

Nielen autorovi tohto textu je známa zásluha, vzťahujúca sa na vyučovanie slovenčiny, dvoch pracovníkov VÚP v Bratislave – oboch metodikov a autorov kníh o didaktike slovenčiny – Jozefa Ballaya a N. Ihnátkovej. J. Ballay svojimi metodikami pre základné a stredné školy oslovil takmer všetkých učiteľov nášho materinského jazyka. M. Ligoš dobre urobil, ak oboch uvádza, lebo, zdá sa mi, že sa v spleti súčasných školských reforiem na nich dakedy zabúda, pričom ide o autorov, ktorých práce rezonovali (predovšetkým J. Ballaya) aj v zahraničí. Do radu úspešných a autorsky tvorivých učiteľov slovenčiny zaradil J. Janeka, E. Cesnakovú, M. Kiktavú, Ž. Tarclovú, M. Záhradkovú, F. Ruščáka a i. Podrobnejšie analyzuje „...pozoruhodnú prácu F. Ruščáka, ktorá sa môže stať inšpiračným zdrojom učiteľov aj v súčasnej koncepcii vyučovania SJL“ (s. 129 n.). Ide o prácu Návčik invencie, kompozície

a štylizácie na hodinách slohu (SPN Bratislava 1971, 100 s.). Po podrobnej analýze citovanej práce M. Ligoša píše: „...ide o aktuálne dielo spred polstoročia (!)..., ktoré jednoznačne je orientované na efektívne rozvíjanie jazykovej kultúry a komunikačnej kompetencie žiakov.“ (s.135), dokonca v závere uvádza, že „...bolo by vhodné a užitočné, aby po istých úpravách (tzv. „dobové stopy“, pozn. F. R.) bola táto práca opäť vydaná ako metodická príručka pre učiteľov slovenčiny.“ (s. 135).

V záverečných kapitolách monografie sú v chronologickej postupnosti zachytené tendencie vyučovania v 70. rokoch s cieľom priblížiť vtedajšie (aj normalizáciou poznačené) tendencie vyučovania slovenčiny v zmysle dokumentu Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy – 1976, keď do popredia vystúpila jednota gramatickej a slohovej zložky. V tejto súvislosti autor nemehol nespomenúť zásluhnú prácu opôr slovenskej didaktiky slovenčiny V. Betákovej a Ž. Tarcalovej s názvom Didaktika materinského jazyka (SPN Bratislava, 1981).

V recenznom texte monografie sa dostávam do priestoru jej záverečných kapitol; v jednej z nich autor zdôrazňuje (vidím a vnímam to akoby jeho krédo, či jedno z nich; F. R.), že po porovnaní aktuálnych vzdelávacích programov slovenčiny, češtiny a nemčiny môže vecne a argumentačne presvedčivo konštatovať toto: „...súčasná centrálna pedagogická dokumenty na vyučovanie slovenčiny v SR treba zjednodušiť, skrátiť a sprehladniť, aby sa vyznačovali zrozumiteľnosťou a inštruktívnosťou na ich aplikáciu v konkrétnych podmienkach pedagogickej praxe“ (s. 162). A dodáva: „Komparácia ukázala, že do centra pozornosti sa má dostať človek, t. j. žiak, žiaci, učiteľ, učiteľka (aj rodičia)“ (s. 162). Do čitateľsko-odbornej pozornosti ponúkam či priam núkam Ligošove náhľady a hodnotenia základných a pritom neraz aj protichodných tendencií v dejinách vyučovania slovenčiny, ktoré enumeratívne a podrobne predstavuje prehľadne v 24 hodnotovo-výpovedných argumentoch (s. 164 – 165).

V kapitole 3. 2. – Charakteristika súčasnej koncepcie vyučovania slovenčiny – sa pristavením dotknem toho, na čo už M. Ligoš viackrát upozornil vo svojich publikovaných prácach a teraz to syntetizuje; učiteľom (a nielen im, lež všetkým zainteresovaným vrátane ministerstva školstva; F. R.) ponúka aj tézu, že vzostup demokracie a civilizačného posilňovania spisovno-jazykového života „spôsobuje dôraz na socio-kultúrne, pragmatické a komunikačno-kognitívne osvojenie si materinského jazyka v intenciách jeho prirodzeného ovládania...“, pričom týmto spôsobom sa dostáva do popredia isté napätie medzi inštitucionálnym osvojením si, používaním a zaobchádzaním so spisovným jazykom a prirodze-

nou jazykovou kultúrou“ (s. 166). Metodologicky sa tu opiera o viaceré práce J. Dolníka, ktorý presadzuje myšlienku o zvyšovaní prirodzenosti jazyka ako bežne používaného jazykového útvaru väčšiny Slovákov. Dnes sa, podľa M. Ligoša, jazyk prezentuje ako prirodzený fenomén kultúrnej vybavenosti človeka a na pozadí tejto axiomy sa tvorí, resp. sa má tvoriť aj koncepcia vyučovania slovenčiny tak, aby ako „...učebný predmet prispievala k rozvoju týchto kľúčových kompetencií žiaka: komunikačnej, kognitívnej, personálnej, sociálnej a kultúrnej.“ (s. 173). Aby sa, ako autor uvádza, tento cieľ dosiahol či dosahoval, treba dosiahnuť stav, aby v školskom vzdelávaní mali jazyk a komunikácia kľúčové postavenie ako základná vzdelávacia oblasť; túto perspektívu vidí „...najmä v kontexte úzkeho prepojenia s najnovšími lingvisticko-komunikačnými a pedagogicko-psychologickými poznatkami“ (s. 177).

Osobitne cenná je autorova vízia vyučovania slovenčiny v budúcich rokoch, ktoré rámcovo vymedzuje v troch základných tematických okruhoch: prvý sa vzťahuje na najnovšie aktuálne jazykovedné a literánovedné poznatky „...so zreteľom na moderné konceptuálne kurikulum, t. j. kognitívny model daného vedného odboru usporiadaného z hľadiska didaktickej komunikácie“ (s. 201; v tejto – a nielen v tej – súvislosti uvádza Ľ. Liptákovú (et al., 2015), ktorá je vedúcou autorkou úspešnej monografie Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie); druhý tematický okruh sa dotýka prípravy a spracovania celého vzdelávacieho programu v zmysle platných legislatív – zákonov a vyhlášok – a rovnako platných pedagogických dokumentov a v zhode s Ľ. Liptákovou koncepcie smerovať k didaktickému a edukačnému systému, k projektu smerujúcemu k dosiahnutiu kurikula; tretí tematický okruh má povahu presahujúcu tému monografie, no je s ňou v inkluzívnom vzťahu; M. Ligošovi ide o to, aby učiteľ mal iný spoločensko-kultúrny status než doposiaľ, lebo je zástancom tézy, že „inovatívna reforma školy a vzdelávania ťažiskovo stojí na kvalitných a kompetentných učiteľoch“, pričom „je najvyšší čas... učiteľovi vrátiť status, ktorý vychádza z vážnosti, dôstojnosti tohto povolania pre dobro ľudí a spoločnosti.“ (s. 215). Toto konštatovanie, a to podčiarkujem, nie je v podobe apoteózy, ako by sa niekto domnieval, ale vystihuje základ uchopenia všetkého, o čo M. Ligošovi ide. Monografiu funkčne podporuje aj bohatá literatúra, pramene a dokumenty v abecednom poradí.

Záverom jednoznačne konštatujem, že profesor Milan Ligoš napísal užitočnú a tematicky ojedinelú prácu, ktorá doposiaľ v sledovanej teoreticko-praktickej oblasti chýbala. Jej vydaním sa čitateľ pod

historicko-panoramatickým oblúkom mnoho dozvie o tom, ako to bolo a prečo, ako to je a rovnako ako si tento špičkový odborník v teórii a praxi vyučovania slovenského jazyka predstavuje jeho optimálnu koncepciu realizovanú v slovenských školách.

František Ruščák

Výberovo zo Správy o činnosti SÚJS SAV za rok 2019

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV (SÚJS SAV) aj v roku 2019 plnil vedeckovýskumné úlohy vyplývajúce z jeho vedeckovýskumného zamerania. Slovenská slavistika sa sformovala napriek všetkým turbulenciám ako systematizujúca vedná disciplína, ktorá dokáže uskutočniť synergické spojenie viacerých vedných okruhov, ktoré zohrávajú vážnu rolu pri skúmaní (spoločensky i politicky) aktuálnych tém slovenskej spoločnosti. Práve v kontexte interkultúrnej komunikácie v Európe, ktorej je Slovensko neoddeliteľnou súčasťou, tieto predpoklady pre komplexný a systematický slavistický výskum vyplývajú z trvalých medzijazykových, medzietnických, medzikonfesionálnych a medzikultúrnych vzťahov, ktoré sú síce z hľadiska slovenskej slavistiky tradičné, no doposiaľ ešte málo forsírované aj v domácom (slovenskom) prostredí. Kontinuálny slavistický výskum slovensko-slovanských i slovensko-cirkevnoslovanských jazykových a kultúrnych vzťahov, osobitne slovensko-latinských, slovensko-nemeckých, slovensko-cirkevnoslovanských, slovensko-českých, slovensko-poľských i slovensko-ukrajinských sa opiera o archetypálne vrstvy kultúry, ktorá sa v našom priestore utvorila zo slovensko-latinského a slovensko-cirkevnoslovanského kultúrno-religiózneho podložia, teda v prostredí stretania sa vplyvov západnej i východnej kultúry. Hoci sa v rámci čiastkových jazykovedných, historických, literárnych i kultúrnych výskumov už dosiahli významné výsledky, je dôležitá systematická a komplexná podpora zameraná na budovanie jediného slavistického pracoviska na Slovensku, ktoré svoju úlohu vykonáva nielen ako pracovisko základného výskumu, ale aj ako koordinačné centrum slovenskej slavistiky a školiace pracovisko doktorandského študijného programu. Slavistický výskumný program vníma slovenskú kultúru, jazyk, dejiny a literatúru ako jednoliaty celok, jedinečný nielen svojím obsahom, ale predovšetkým ako prirodzenú, formujúcu a neoddeliteľnú súčasť európskeho, slovanského i medzinárodného priestoru. Takýto prístup k otázkam základného vedeckého výskumu treba vnímať ako prioritu, ktorou slovenská slavistika v európskom a svetovom integrovanom spoločenstve prispieva k poznaniu a prezentácii nás samých.

SÚJS SAV bol v roku 2019 nositeľom štyroch projektov financovaných Agentúrou na podporu výskumu a vývoja (APVV; z toho jeden po neúspešnom začiatku riešenia pracovisko vrátilo agentúre) a jedného projektu v rámci výzvy Era.Net RUS Plus s názvom *Linguistic and ethnocultural dynamics of traditional and non-traditional values in the Slavic world* (akronym LED-SW). SÚJS SAV v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov uskutočňoval redigovanie a vydávanie slovenského interdisciplinárneho slavistického časopisu *Slavica Slovaca*, ktorý od roku 2011 vychádza so supplementom, ktoré obsahuje pramenné vydanie pamiatky s kritickým komentárom a úvodnou štúdiou. Novými výkonnými redaktormi sa od 1. čísla 54. ročníka (2019) stali Mgr. Ľubomíra Wilšinská, PhD. a Mgr. Ľubomír Gábor, PhD. Časopis je zaradený do viacerých medzinárodných databáz: Scopus, ERIHPlus, C.E.E.O.L., CEJSH, CSA, DOAJ, ERIH, EBSCO. SÚJS SAV organizačne zabezpečuje celú agendu súvisiacu s vydávaním medzinárodnej vedeckej edície *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*. Medzi najvýznamnejšie výsledky vedeckej práce ústavu patria výsledky projektov podporených Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja, ktoré patria ku „know-how“ SÚJS SAV. Významné výsledky sa podarilo dosiahnuť v rámci projektu APVV-14-0029 „Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia“ (zodpovedný riešiteľ P. Žeňuch) za obdobie od 1. júla 2015 do 30. júna 2019. Výsledky výskumov ukázali, že zjednocujúcim znakom jazykovej identity každého národa nie sú rozličné liturgické jazyky, ale ich reprezentantom je hovorená podoba jazyka. Byzantská konfesionálna identita založená na slovanskej písomnej a duchovnej kultúre a tradícii má svoj základ v cirkevnoslovanskom jazyku, ktorý je predovšetkým liturgickým jazykom bohoslužobných obradov v cirkvách byzantsko-slovanského rítu. Cirkevnú slovančinu ako liturgický jazyk preto nemožno vnímať ako reprezentanta jednej jazykovej entity, lebo v jednotlivých slovanských národných spoločenstvách, kde sa uplatňuje byzantský obrad a cirkevnoslovanský liturgický jazyk, sa realizuje jej konkrétna jazyková redakcia. V slovenskom jazykovo-kultúrnom kontexte komunikačným jazykom vždy bola a je slovenčina, ktorou sa možno dorozumieť vo všetkých oblastiach každodenného života. Výsledky projektu dokazujú, že jazykové povedomie používateľov cyrilských rukopisných prameňov deklaruje nielen konfesionálnu, ale aj ich jazykovo-etnickú identitu. Korene byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku tvoria neoddeliteľnú súčasť duchovnej kultúry Slovanov, ktorej východiskom sú kontinuálne budované hodnoty vychádzajúce z kresťanských tradícií a európskej kultúrnej pamäti. Štúdiom cyrilských prameňov slovenskej a karpatskej proveniencie sa podarilo nielen pre-

hlíbiť doterajšie poznatky, ale predovšetkým odkryť nové axiologické aspekty pluralitného slovenského kultúrneho systému, ktorý sa prejavuje v každodennom živote. Hoci sa zachovalo len málo pôvodných archaických prameňov, predsa však existuje celý rad ich odpisov a rozličných kompilátov, ktoré dokazujú existenciu starobyľých východiskových zdrojov, protografov či predlôh (napr. Užhorodský pseudozonar – nomokánon, prológový život sv. Cyrila, exemplár, kázňová tvorba, pamiatky hudobnej a literárnej kultúry, administratívno-právne dokumenty o fungovaní miestnej cirkvi byzantského obradu a i.), na ktorých vznikla a stojí celá duchovná kultúra byzantského obradu na Slovensku. Preto sú tieto písomnosti priamo späté s kontinuálnym kultúrnym horizontom slovenskej kultúrnej identity, ku ktorej neodmysliteľne patrí aj byzantsko-slovanská duchovná kultúra a tradícia, ktorá sa formovala už vo veľkomoravskom kresťanskom prostredí. K významným výsledkom projektu patrí knižná publikácia „Pohľady do problematiky cyrilскеj písomnej tradície na Slovensku“ (P. Žeňuch a kol. Bratislava: 2019), ktorá prináša systematizujúci súbor pohľadov na diskurzy o kontinuite a diskontinuite byzantského obradu na Slovensku a dokumentuje ich na celom rade doposiaľ málo známych alebo takmer neprebádaných písomných prameňov. K významným výsledkom patrí aj edícia dvoch rukopisných prameňov kázňovej tvorby zo 17. storočia „Dva uglianske rukopisy ponaučení a exempli zo 17. storočia.“ (Monumenta Byzantina-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. VI., Bratislava: 2019) v rámci ktorej S. Šašerina identifikovala vplyvy západnej duchovnej kultúry, najmä z *Gesta Romanorum* a ďalších exempli duchovnej tvorby západných, najmä poľských, ale aj východných ruských a ukrajinských písomných prameňov z obdobia 16. – 17. storočia. Dvojazyčné komentované vydanie prameňa predstavuje významný vklad do poznania cyrilскеj písomnej kultúry a je dôležitým zdrojom poznania jazykového i kultúrno-konfesionálneho vývinu regiónu pod Karpatmi. Edíciu dvoch rukopisných prameňov uvádza obsiahla úvodná dvojazyčná rusko-slovenská štúdia s komentármi k vybraným častiam jedinečných rukopisných prameňov. Poukazuje sa v nej na skutočnosť, že pri vzniku prameňa stáli viaceré jazykovo-etnické spoločenstvá (Slováci, Rusíni, Ukrajinci, Maďari, Rumuni). Tvrdenia o rigoróznom zaradení cyrilských písomností karpatskej proveniencie iba do východoslovanského prostredia sú aj týmto vydaním textov prekonané. Poukazuje sa tak na skutočnosť, že významnú rolu v tomto kontexte zohráva tiež slovenský kultúrny horizont, ktorý sa intenzívne podieľal aj na utváraní cyrilскеj písomnej kultúry vo východoslovenskom a podkarpatsko-ruskom prostredí, kde podnes významne pôsobí byzantsko-slovanská konfesionálna tradícia.

V rámci ďalšieho projektu APVV-16-0514 „Terminologické diskurzy a špecifiká biblických jazykov vzhľadom na preklady Biblie do slovenčiny“ (zodpovedný riešiteľ R. Lapko) sa podarilo pripraviť a vydať nový preklad Jánovho evanjelia, ktorý predstavuje prvú konkrétnu a hmatateľnú odpoveď na žiadosť KBS z roku 2013 pripraviť nový, moderný preklad Pisma z pôvodných jazykov. Preklad zároveň obsahuje krátky komentár, vybrané lingvistické poznámky a intertextuálne prepojenia. Nový preklad Jánovho evanjelia rešpektuje systémovú štruktúru a zákonitosti slovenského jazyka vo všetkých jeho rovinách s dôrazom na nadkonfesionálny rozmer biblického textu. Pri preklade sa prekladatelia usilovali o formálnu ekvivalenciu a zachovanie rekonštruovanej pôvodiny podľa verzie Nestle-Aland 28. Rozličné zastarávajúce výrazy a lexémy sa upravili a priblížili potrebám súčasného používateľa. Knižná publikácia okrem prekladu evanjeliového textu do slovenčiny, ktorý je úvodnou časťou ku každej kapitole, obsahuje obsiahly súbor prekladateľských poznámok a komentárov, ktoré vznikli pri tvorbe samého prekladu. Záverečnú časť každej kapitoly tvorí zoznam intertextuálnych prepojení – citátov a parafráz ďalších biblických textov a alúzií na biblické motívy. Preklad Jánovho evanjelia má ambíciu nielen verne reprodukovať pôvodný biblický text, ale predovšetkým citlivo vníma najmä moderné tendencie slovenského jazyka ako cieľového nadkonfesionálneho komunikačného nástroja.

K dôležitým výsledkom medzinárodne organizovaného slavistického vedeckého výskumu patria aj dve kolektívne monotematické knižné publikácie „Pohľad na slovanskú axiológiu“ (I. Sedakovová – M. Kitanovová – P. Žeňuch, eds.; Moskva: 2019) a „Axiologický výskum slovanských jazykov“ (I. Sedakovová – P. Žeňuch – M. Kitanovová, eds.; Bratislava – Moskva: 2019) sú výsledkom dvojročnej intenzívnej práce troch vedeckých tímov – slovenského, ruského a bulharského – ktoré sa spojili za účelom výskumu lingvistickej a etnokultúrnej dynamiky tradičných a netradičných hodnôt v slovanskom svete v medzinárodnom vedeckom projekte ERA-NET RusPlus s názvom Linguistic and Ethnocultural Dynamics of Traditional and Non-traditional Values in the Slavic World (RUS_ST 2018 – 472 LED-SW). V publikáciách sa spájajú do jedného bloku výsledky paleoslavistického, sémantického, historického, etnolingvistického a sociolingvistického prístupu k výskumu hodnotového systému Slovanov. Východiskom sú písomné pramene, rukopisy a archívne pamiatky, stredoveké ľudové liečebníky, folklórne texty rozličných žánrov, etnografické údaje a taktiež jazykové a etnokultúrne údaje, ktoré boli zaznamenané v rámci terénnych výskumov. V centre výskumu stojí jazyk ako najvyššia kultúrna hodnota, ako kultúrne dedičstvo. Dôležitosť

tradičného hodnotového systému dokladujú výskumy materiálnej i duchovnej kultúry. Osobitná pozornosť sa venuje aj výskumu negatívnych komponentov jazykového obrazu sveta. Iba na základe tohto komplexného výskumu možno konštatovať, že ani jedna hodnota neexistuje samostatne, lebo spoločne s celým súborom hodnotového systému tvorí axiologické pole. Prezentované výsledky výskumu zameraného na axiologický systém v slovanských jazykoch demonštruje kontinuitu slovanskej duchovnej kultúry s jej semioticky vyspelým systémom.

K dôležitým vedecko-aplikačným výsledkom patrí aj vydanie tretieho zväzku Bulharsko-slovenského slovníka (Bulharsko-slovenský slovník III. Поаз – C. Bratislava: 2019). Slovník sa realizuje v rámci dlhodobého lexikografického projektu, ktorý sa riešil v rámci šiestich projektov VEGA v rokoch 1999 – 2017. V roku 2017 bola završená vedecká príprava tohto diela s tým, že je dôležité uskutočniť aktualizáciu heslára a heslových statí. Táto príručka pre širokú obec požívateľov vyžaduje elektronizáciu a sprístupnenie prostredníctvom webového rozhrania, aby sa širokej odbornej verejnosti umožnilo sprístupnenie celého diela, teda aj predchádzajúce dve časti slovníka (vydané v roku 2004 a 2013).

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV sa aj v roku 2019 podľa priznaného práva spolupodieľal na uskutočňovaní dennej i externej formy doktorandského štúdia v odbore 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v študijnom programe slovanské jazyky a literatúry.

SÚJS SAV musí realizovať DŠ v prostredí, ktoré je pre zvyšovanie kvality jeho vedeckej profilácie nevyhnutné. Doktorandi v SÚJS SAV sú povinní pracovať na témach, ktoré sa zameriavajú na vzťahy slovenského jazyka a kultúry s inými slovanskými i neslovanskými jazykmi a kultúrami, s čím súvisí nielen ich ďalšia vedeckovýskumná profilácia, ale zdôrazňuje sa tým aj kontinuita vedeckovýskumného zamerania slavistického pracoviska.

Program doktorandského bádania sa v rámci ich štúdia preto musí opierať o aktuálne potreby súčasného rozvoja slavistiky ako vednej disciplíny nielen v rámci Slovenskej akadémie vied, ale aj v širšom univerzitnom, vysokoškolskom i kultúrno-spoločenskom kontexte. Za týmto účelom je zabezpečená kvalitná príprava doktorandov, ktorí garantujú dvaja profesori (P. Žeňuch a P. Zubko), z ktorých jeden je doktorom vied. Na vedení doktorandov sa podieľajú ďalší traja samostatní vedeckí pracovníci. V zmysle aktuálnych kritérií „Vnútného systému zabezpečenia kvality doktorandského štúdia“, ktoré sa budú vzťahovať na doktorandov prijatých na doktorandské štúdium v akademickom roku 2020/2021 a nasledu-

júcich akademických rokoch (kritériá schválilo Predsedníctvo SAV na zasadnutí dňa 7. novembra 2019), sa na zabezpečovaní DŠ bude naďalej podieľať tím odborníkov, ktorí spĺňajú tieto náročné kritériá v plnom rozsahu a sice, ide o výrazné rešpektované vedecké osobnosti v odbore č. 11. – filológia (podľa aktuálnej klasifikácie odborov platnej od 1. septembra 2019) v programe slovanské jazyky a literatúry, ktorí majú mať vedeckú hodnosť DrSc. alebo profesor. V tejto súvislosti bude dôležité aktualizovať podmienky pre spoluprácu na príprave doktorandov podľa prostredia predovšetkým vo výskumných univerzitách, napr. Univerzite Komenského v Bratislave a pod.

V súvislosti s realizáciou doktorandského štúdia treba poukázať na skutočnosť, že v auguste 2019 úspešne ukončila doktorandské štúdium na našom pracovisku P. Šmeringiová, ktorá sa vo svojej dizertačnej práci venovala slovensko-nemeckým jazykovým i mimojazykovým vzťahom 16. – 19. storočia, ktoré skúmala v paralelných písomných pamiatkach najmä z okruhu písomností súvisiacich s cechovými združeniami remeselníkov na území dnešného Slovenska. Dňa 12. novembra 2019 Komisia SAV pre posudzovanie vedeckej kvalifikácie zamestnancov schválila návrh Atestačnej komisie SÚJS SAV na zaradenie Mgr. Svetlany Šašeriny (Vašíčkovcej), PhD., za samostatnú vedeckú pracovníčku (IIa) a v SÚJS SAV sa toto preadenie uskutočnilo s platnosťou od 1. decembra 2019.

V roku 2020 sa utvoril slovenský vedeckovýskumný tím (v zložení Peter Žeňuch ako vedúci slovenského riešiteľského tímu, spoluriešitelia: Róbert Lapko, Šimon Marinčák, Svetlana Šašerina, Peter Zubko) uchádzajúci sa o projekt ERA-NET RusPlus v rámci výzvy JTC2019 ERA.Net RUS Plus. Témou pripravovaného projektu je „«Us» and «them» in the Slavic confessional texts and their reflection in the postmodern society / Odráz vzťahu „my a tí druhí“ v slovanských konfesijných textoch s jeho reflexiou v postmodernej spoločnosti“. Na projekte sa ako hlavný riešiteľ podieľa Ústav ruského jazyka (Inštitut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN, vedúca projektu a ruského tímu je Aleksandra Pletneva) a Ústav bulharského jazyka prof. L. Andrejčina BAN (vedúca bulharského tímu je prof. Vaňa Mičeva).

Ďalšie skutočnosti o situácii, ktoré súvisia s vedením organizácie, projektoou činnosťou a doktorandským štúdiom po 1. júni 2020 sú opísané na s. 4-5, 16-17 a 23 v oficiálnom dokumente Správa o činnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, ktorý prerokovala a schválila Vedecká rada SÚJS SAV v januári 2020. Dokument je k dispozícii na internetovej stránke organizácie: <http://slavu.sav.sk/spravy/19.pdf> [dostupné dňa 29.5.2020] alebo na internetovej stránke Slovenskej akadémie vied: https://www.sav.sk/php/download.php?inst_no=32&annu-

al_year=2019 [dostupné dňa 29.5.2020]. Vytlačený exemplár je uložený v SÚJS SAV a na P SAV.

Odporúčania a perspektívy pre SÚJS SAV

V súvislosti s naplňaním vedeckovýskumných zámerov, ako to vyplýva z akčného plánu SÚJS SAV prerokovaného a schváleného všetkými pracovníkmi vedeckej organizácie na pracovnej porade dňa 19. septembra 2017 a na stretnutí akademickej obce pracovníka s členmi Predsedníctva SAV dňa 16. januára 2018, je naďalej nevyhnutné a perspektívne pokračovať v základnom vedeckovýskumnom zameraní pracovníka formou projektovej činnosti, pričom veľmi dôležitým zreteľom je projektová stabilita slavistického výskumu. Dôležitá je v tejto súvislosti udržateľnosť a zvyšovanie kredibility slavistického interdisciplinárneho časopisu *Slavica Slovaca* formou udržateľnosti a zlepšenia jeho medzinárodnej akceptácie. Dôležitou skutočnosťou je tiež rozširovanie výskumného tímu najmä formou získania projektov so mzdovými prostriedkami (utvorenie podmienok zameraných na realizáciu systematického výskumu duchovnej kultúry), čo umožňuje naplňanie požiadavky intenzívneho sprístupňovania prameňov formou edície *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* a supplementa časopisu *Slavica Slovaca*. Nemenej dôležitá je udržateľnosť vedeckého výskumu formou doktorandského štúdia a postdoktorandských pobytov (Fond Štefana Schwarza) s perspektívou rozšírenia počtu výskumníkov v nových medzinárodných projektoch a utvorenie podmienok pre vznik aktualizovaných i nových študijných programov v spolupráci s výskumnými univerzitami na Slovensku a vedeckovýskumným prostredím v zahraničí. Za veľmi dôležité treba pokladať aj utváranie a zabezpečovanie podmienok pre zvyšovanie kvalifikačných stupňov mladých vedeckých pracovníkov, čo sa vníma ako východisko pre udržateľnosť mladého vedeckého kolektívu. Všetky tieto skutočnosti sú dôležitými ukazovateľmi udržateľnosti kvalitného slavistického vedeckovýskumného prostredia na pracovisku v Slovenskej akadémii vied, ktoré však plní aj koordinačnú úlohu v súčinnosti so Slovenským komitétom slavistov a Medzinárodným komitétom slavistov. V tomto kontexte sa bude diskutovať aj na pripravovanom Treťom kongrese slovenských slavistov v roku 2021.

Peter Žeňuch